

Mile Bogović
**Crkvene prilike u vrijeme
Bernardina Frankopana
(1453.–1529.)**

U Bernardinovo vrijeme lome se i na crkvenom i na civilnom području strukture hrvatskoga srednjovjekovlja, ali se unatoč tomu, i kod Bernardina i biskupa njegova vremena očituje snažno nastojanje da se za nove naraštaje spasi bogatstvo srednjovjekovne vjere i kulture.

U ovom radu autor nastoji odgovoriti na tri pitanja:

- (1) U Bernardinovo vrijeme mijenjaju se na našim prostorima crkvene strukture. Pitamo se u kojoj mjeri na to utječe frankopanski patronat nad biskupijama Senjskom i Krbavskom?
- (2) U Bernardinovo vrijeme na modruškoj biskupskoj stolici sjedili su biskupi »svjetskoga« glasa. Kako je to bilo moguće?
- (3) U Bernardinovo vrijeme nastale su naše prve tiskare koje su odreda glagoljske. Koji su razlozi tomu?

U Bernardinovo vrijeme mijenjaju se na našim prostorima crkvene strukture. Biskupsko sjedište premješteno je najprije iz Krbave u Modruš, a u godini Krbavske bitke biskup se morao skloniti u Vinodol. Biskup Kožičić nije ni ondje imao potrebnu sigurnost nego se smješta u Rijeku. Frankapani su imali patronat nad biskupijama Senjskom i Krbavskom ili Modruškom, ali je u to vrijeme i njihova moć silazila od najviših vrhunaca do potrebe da se bore za opstanak

Područje Bernardinove vlasti i utjecaja bilo je, pod crkvenim i svjetovnim vidom, od posebnoga značenja, tako da su na biskupsku stolicu krbavsko-modrušku imenovani tada poznati crkveni prelati koji su i u teškim vremenima znali sačuvati visoku kulturnu i vjersku razinu u narodu.

To se vidi iz bogate tiskarske djelatnosti. Pri tome svakako nisu zaslužni samo crkveni prelati nego i lokalna vlastela. Među crkvenim prelatima svakako je za naše krajeve najveće ime Šimun Kožičić Benja, a među svjetovnom vlastelom svakako je na prvom mjestu Bernardin Frankapan.

Bernardin Frankopan i Šimun Kožičić Benja su sjajne zvijezde na prijelazu iz hrvatskoga srednjovjekovlja u novi vijek. Stajali su čvrsto na ugroženom tlu i pružajući ruke na sve strane tražili izlazak iz teškoća koje su Hrvatsku pritisnule. Bernardin je to činio kao svjetovni, a Kožičić kao crkveni poglavar. Nisu gubili glavu nego su tražili načina kako za buduće naraštaje u onom paljenju i razaranju spasiti vrijednosti koje su naraštaji prije njih stvorili. U tom smislu mogu svima biti uzori, posebno crkvenoj i svjetovnoj inteligenciji.

Život i djelovanje Bernardina Frankopana gotovo se poklapa s vremenom postojanja Modruške biskupije kao samostalne crkvene organizacije. Ona je zaživjela kada je Bernardin imao sedam godina. Njezin zadnji stvarni upravitelj je biskup Šimun Kožičić Benja koji će nadživjeti Bernardina za sedam godina.

Bernardin Frankopan se rodio u godini pada Carigrada (1453.). Kada je imao 10 godina pala je i Bosna (1463.). Cijeli njegov život obilježen je borbom s Turcima.

Dakako, turska opasnost odrazila se i na crkvenom polju. Godine 1460. preneseno je biskupijsko sjedište iz Krbave u Modruš, a 1493. biskup je morao napustiti i Modruš i nastaniti se u Vinodolu. Bernardin je te godine sudjelovao u Krbavskoj bitci kao četrdesetogodišnjak. Modruški biskup Šimun Kožičić Benja (1509. — 1536.), prijatelj i suradnik Bernardinov, morao je potražiti sklonište u Rijeci.

Frankopanski patronat nad biskupijama Krbavskom i Senjskom

Krčki knezovi, poslije prozvani Frankopani, javljaju se na našim prostorima ubrzo nakon što je Dalmacija konačno pripala Zapadu i zapadnomu kršćanstvu. Jesu li oni tada dovedeni izvana s nekom posebnom misijom i od Rima i od rimskoga vazala (hrvatskoga kralja) ili su domaći sinovi, još nije nađena zadnja riječ. Činjenica je da su u odnosima Crkve i državnih struktura gotovo cijelo vrijeme svoga postojanja imali neki poseban status. Svakako da je Zvonimir trebao povijesni put Krka usmjeriti prema čvrđoj povezanosti s hrvatskim kopnom i s Rimom. Mogao je to učiniti i uz izravnu potporu Rima. Petar Strčić smatra ozbiljnom tezom da oni doista potječu iz Rima.¹

1 Petar STRČIĆ, Prilog o porijeklu Frankopana/Frankapana, *Rijeka*, 6 (2001), 1, str. 49–104.

U Vinodolskom zakonu (1288.) Krčki knezovi sebi pripisuju veća prava nad crkvenim osobama i imovinom nego je slučaj s drugim svjetovnim gospodarima.² To je shvatljivo ako se pretpostavi da su zbog posebne misije dobili i posebne povlastice. Nijedna plemićka porodica nije bila tako darežljiva prema crkvenim osobama i ustanovama kao što su Krčki knezovi.

Godinu dana nakon Vinodolskoga zakona (1289.), kralj Ladislav Kumanac potvrđuje knezovima patronat nad biskupijama senjskom i krbavskom.³ Poznato je da je prvi mađarski kralj, sv. Stjepan, dobio od Rima prava tzv. apostolskoga kralja, tj. onoga koji poput apostola može osnivati biskupije i raspoređivati kler. Pravno je to poslije formulirano u posebni oblik patronata. Ako su kraljevi to pravo za prostor Krbavske i Senjske biskupije dali Krčkim knezovima, onda su nam jasne sve stavke Vinodolskoga zakona koje se tiču odnosa svjetovnog gospodara te crkvenih ustanova i osoba. U svakom slučaju, takva prava nisu uvijek priznavali njihovi nadređeni crkveni i svjetovni poglavari. To ne znači da su se knezovi odrekli svojih prava. Poznato nam je da je 1333. senjski kaptol predložio Bernarda, opata sv. Dujma u Senju, i krčki knez, gospodar Senja, to je potvrdio, smatrajući da ima na to pravo.⁴ Također je činjenica da se pod pritiskom iz Rima Bernard morao povući.

Bernardinom otac, Stjepan Frankopan, učinio je nešto što potvrđuje frankopanski patronat nad krbavskom biskupijom. Sjedište krbavske biskupije premjestio je u Modruš. Stjepan je znao da će središte njegove kneževine dobiti na ugledu i značenju, ako ono postane i središte jedne biskupije. On naziva još 1457. biskupa Franju modruškim i krbavskim.⁵ To će tri godine poslije potvrditi Sveta Stolica. Franjo je rodom iz Modruša i zacijelo samo modruškom gospodaru Stjepanu Frankopanu može zahvaliti svoje biskupsko uzdignuće. Jednako po Stjepanovoj želji nije ni otišao u Krbavu. Zacijelo ne po papinskom imenovanju nego po imenovanju patrona Stjepana. Papa će 4. lipnja 1460. godine prihvatiti želju patrona krbavske biskupije, Stjepana Frankopana, da se biskupijsko sjedište premjesti u Modruš.⁶

2 Mile BOGOVIĆ, Crkva u Vinodolskom zakonu iz 1288. godine, *Riječki teološki časopis*, II (Rijeka 1994), 1, str. 63–77.

3 Tadija SMIČKLAŠ, *Codex diplomaticus*, VI., str. 653–655.

4 Manojlo SLADOVIĆ, *Povèsti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trsat, 1856., str. 96. (Pretisak 2003. u izdanju Državnog arhiva u Gospiću.)

5 Đuro Šurmin, *Hrvatski spomenici*, Zagreb, 1899., str. 206–209)

6 Mile BOGOVIĆ, Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje (pregled povijesti krbavske ili modruške biskupije), u zborniku *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Rijeka — Zagreb, 1988., str. 64–65.

Pravom patronata koristio se i njegov sin Bernardin kada je Rimska kurija prestala imenovati biskupe na modrušku stolicu. Bernardin je imenovao biskupom svoga sina *Ferdinanda*. On se u kraljevskim diplomama od 1501. do 1508. spominje kao »izabrani« biskup, pače katkada i kao »potvrđeni«. ⁷ Rim ga nije nikada prihvatio, ali je ponovo počeo imenovati modruške biskupe. Modruškim biskupom postao je 7. studenoga 1509. zadarski kanonik *Šimun Kožičić Benja*. Bernardin mu je u početku uskratio investituru, ali su poslije postali tijesni suradnici.

Daljnji slučaj imamo s imenovanjem biskupa Agatića. Na prijedlog Senjana, bečki dvor ga imenuje senjskim biskupom. Bečki dvor je to prihvatio. Godine 1607. vinodolski gospodar Nikola Zrinjski daje mu, kao »izabranom senjskom biskupu«, u administraciju i modruške biskupije. ⁸ Pravno utemeljenje te podjele biskupije može se tražiti u tome što su Zrinjski u Vinodolu naslijedili Frankopane pa su mogli shvatiti da su ondje naslijedili i sve njihove povlastice.

Modruški biskupi

Na modruškoj biskupskoj stolici uz Kožičića imamo i druge vrhunske *intelektualce* (humaniste) onoga vremena, kao Nikolu Modruškoga (1461.–1480.), Antuna Zadrana (1480.–1486?) i Kristofora Dubrovčanina.

(1) Prvi modruški biskup bio je *Franjo iz Modruša* (1457–1461). Kako je već rečeno, nema sumnje da je njegov put prema biskupiji bio usmjeren od moćnoga modruškog gospodara Stjepana Frankopana.

(2) Drugi je od njega mnogo poznatiji. To je Nikola iz Kotora koji će u literaturi ostati poznat kao *Nikola Modruški* (1461–1480). ⁹

Godine 1459., još kao senjskoga biskupa, poslao ga je papa Pijo II. u Bosnu da skloni tamošnjega kralja Stjepana Tomaša da oštro istupi protiv unutrašnjih i vanjskih neprijatelja, tj. protiv tzv. bosanskih krstjana (patarena) i Turaka, jamčeći mu pri tome pomoć kršćanskih vladara. Sudeći po naknadnom razvoju događaja u Bosni, Nikola je svoj zadatak uspješno obavio, bar što se tiče stava bosanskoga

⁷ Nav. dj., str. 75.

⁸ *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb, 1983., str. 30.

⁹ Usp. najnoviju literaturu u: Serafin HRKAČ, *Navicula Petri /Nicolai Modrussiensis/. Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 32 (2006)1–2, str. 221–237.

kralja. Papa mu za nagradu daje Modrušku biskupiju. No, nije time dobio i sigurnije mjesto. Vjerujući u obećavanu pomoć kršćanskih vladara, kralj je otkazao danak sultanu, ali je u skorom osvetničkom pohodu turske vojske zaglavio, i on i njegovo kraljevstvo. Mnogi su Nikolu smatrali sukrivcem za pad Bosne, jer da je poticao kralja na neprijateljstvo prema Turcima u času kad nije bio u stanju da se odupre njihovoj sili, a jamstva za pomoć zapada nisu bila naročito čvrsta. Iz Bosne je otišao na dvor kralja Matijaša koji je ubrzo ponovo osvojio neke dijelove bosanskoga kraljevstva. U toj vojni sudjelovao je i Nikola. Uz nesigurnost u vlastitoj biskupiji, osjetio je neprijateljstvo i na dvoru kralja Matijaša; to ga je navelo da je krajem 1463. otišao u Italiju, gdje će do konca života (1480.) vršiti službu upravitelja raznih gradova i krajeva papinske države.

Nikola je posjedovao jednu od najvećih privatnih biblioteka svoga doba. Ona se nalazi, bar većim dijelom, u poznatoj Vatikanskoj biblioteci, a dospjela je tamo — ili stoga što ju je on oporučno tako namijenio, ili tzv. pravom spolija. Učeni kardinal Mercati kaže da je papa Siksto IV. drugi utemeljitelj Vatikanske biblioteke, i to ponajprije stoga što je za nju dobio vrijedne i brojne kodekse Nikole Modruškoga. Umro je početkom 1480. u Rimu i pokopan u crkvi sv. Marije »del popolo«.

(3) Oko nasljednika Nikole Modruškoga stvorio se spor međunarodnih razmjera, kojim se pozabavio i poznati povjesničar papinstva Ludwig von Pastor. Naime, kralj Matijaš računao je da njemu kao nasljedniku apostolskoga kralja sv. Stjepana pripada pravo popunjavanja svih biskupskih sjedišta »ugarske krune«, dakle i modruškoga. On je za modruškoga biskupa imenovao svoga dvorskoga kapelana Antuna Dalmatinca. Papa je sa svoje strane imenovao Kristofora Dubrovčanina na isto mjesto. Svaka strana je i dalje podržavala svoga kandidata, tako da je Modruš imao dva biskupa, ali nijedan nije došao u biskupsko sjedište.¹⁰

Upravu biskupije preuzeo je kraljev štićenik Antun. No, on nije otišao u frankopanski Modruš nego u Bužane (današnja Pazarišta). Odnosi između gospodara Frankopana i kralja došli su već nekoliko puta u krizu, pogotovo nakon 1469. kad im je Matijaš oduzeo Senj. Stjepan nije pokazivao želju da na svoj dvor prima spornoga biskupa, kraljevoga štićenika. Osim toga, pravo koje sada sebi svojata Matijaš, pred 20 godina uživao je Stjepan. U vrijeme svađa s kraljem želio je čuvati papinsku naklonost, koju bi lako izgubio da je u Modruš primio kraljeva kandidata.

Antun Dalmatinac je u Zagrebu stupio u dominikanski red a otuda je otišao u inozemstvo na viši teološki studij. Bio je kapelan na dvoru kralja Matijaša Korvina,

10 M. BOGOVIĆ, Pomicanje, str. 71–72.

te duhovni vođa i ispovjednik kraljice Beatrice. Kraljevski je par, zadojen humanističkim idejama, radio na tome da dominikanski *Studium generale* u Budimu preraste u sveučilište. Pri tom je ključnu ulogu dobio Antun, koji je na spomenutom učilištu predavao Bibliju i Sentence.

(4) *Kristofor Dubrovčanin*¹¹ dolazi u Modruš iz Rimske kurije, iz kruga kardinala Della Rovere, budućega pape Julija II. Njemu Kristofor treba zahvaliti da je 29. svibnja 1480. imenovan modruškim biskupom. Izgleda da je na koncu pontifikata Siksta IV., ili na početku vladanja njegova nasljednika Inocenta VIII. (1484.–1492.), došlo do sporazuma između pape i Matijaša u vezi s Kristoforom. U primorskim krajevima Modruške biskupije spominje se Kristofor kao biskup, npr. 1485. u Bakru. Petar Ranzani, papinski poslanik na dvoru kralja Matijaša, piše da je Kristofor tada veoma cijenjen na kraljevskom dvoru i da je kraljici Beatrici bio veoma drag. Tih godina on najviše boravi u Budimu i Rimu. Još 1491. spominje se među biskupima, koji borave u rimskoj kuriji, tj. u Rimu. No, već slijedeće godine zacijelo je u svojoj biskupiji.

Cijela biskupija bila je pogođena teškim porazom hrvatske vojske na Krbavskom polju 1493. jer se od tada turska vojska šetala cijelim njezinim područjem, osim donekle Vinodolom. Brda kapelskoga gorja još će neko vrijeme štiti primorski pojas.

Modruš je u zadnje vrijeme bio česta meta turskih napada. Sredinom 1493. opkoli ga Jakob paša s velikom vojskom i, kako zapisa pop Martinac na stranicama novljanskoga brevijara, »poče rvati Modrušu, požge že ognjem burge okrstnie i kloštri ošće i crkve Gospodnje«. Grad sam nije osvojen, ali je nastradalo predgrađe u kojem je bio biskupski dvor i katedrala, tako da je biskup sa svojim kaptolom morao potražiti drugdje krov nad glavom. Oni okrenuše prema Novom Vinodolskom, a Turci prema Krbavskom polju gdje 9. rujna iste godine hametice potukoše, u roku od samo jednoga sata, hrvatsku vojsku na čelu s banom Derenčinom. Od 15.000 vojnika pade ili dospije u ropstvo njih 13.000, među kojima je bilo i oko 70 svećenika i redovnika. »Tagda« — nastavlja pop Martinac — »načeše cviliti rodivšije i vdovi mnoge.... i bist skrb velija na vseh živućih na stranah sih«.¹²

Novaljanski župnik Petar Vidaković ovako je na stranicama svoga misala zabilježio Kristoforov dolazak: »Leta 1493. bi rasap grada Modruša, koga Turci pobiše i popališe, iz koga pobiže častni gospodin Kristofor, biskup modruški ali krbavski, s

11 Nav. mj.

12 Andelko MIJATOVIĆ, *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine*, Zagreb, 2005., str. 118–120.

nekoliko kanonici i starešimi, ki došavši simo v Novi grad va Vinodol, i ustavi se tu i učini sebi prebivanje i stolicu v crkvi sv. Filipa i Jakova apostoli«. ¹³ Sa sobom je Kristofor ponio i neke dragocjenosti. Sačuvani su do danas zlatni *križ krbavskih biskupa* (u Bribiru) i vjerojatno upravo Kristoforov biskupski štap (u zbirci Sakralne umjetnosti u Senju).

Kristofora nalazimo 1494. u Splitu na posveti otočkoga biskupa Vinka Andreisa. Godine 1496. morat će zbog kuge u gradu bježati iz Novog. Jedno vrijeme boravio je u Bakru, a onda se vratio opet u Novi gdje je i umro 1499. i pokopan u svojoj novoj katedrali.

(5) Nakon Kristoforove smrti, 2. travnja 1499. imenovan je modruškim biskupom *Jakov Dragišić* (Dragutius, Dragač). On je umro prije nego je došao do Modruša. Potom je Kurija smatrala da nije više potrebno imenovati biskupe na tu stolicu. Tada Bernardin koristi svoje patronatsko pravo i imenuje biskupom svoga sina, o čemu smo već govorili. Rim ga nije nikada prihvatio, ali je ponovo počeo imenovati modruške biskupe. Modruškim biskupom postao je 7. studenoga 1509. zadarski kanonik *Šimun Kožičić Benja*. ¹⁴ Bernardin mu je u početku uskratilo investituru, ali su poslije postali tijesni suradnici.

I on je jedno vrijeme boravio u Rimu. Kožičić je svakako jedan od najsvjetlijih likova na stolici krbavskih i modruških biskupa. Sudjelovao je na Petom lateranskom saboru u Rimu (1513.) kojom prilikom je održao poznati govor o potrebi svetoga rata protiv Turaka. Spominje i Krbavsku bitku »poraz nikad dovoljno oplakani što ga pretrpjismo u Iliriku prije upravo dvadeset godina«. Sličan govor održao je pred papom Lavom X. 1516. godine. Govor je naslovljen: »*Opustošena Hrvatska*«. Tuži se da je Hrvatska prepuštena na milost i nemilost neprijatelja. Njezin narod, odan vjeri i Crkvi, kraj nehaja kršćanske braće, zapomaže, prigovara, prijeti. Posebno ističe vjernost knezova Frankopana i njihovu borbu za obranu domovine i kršćanstva. Završava svoj govor oštrom prijetnjom i opomenom da bi se moglo dogoditi da jedan narod, ostavljen na milost i nemilost neprijatelju, »prijede na tursku stranu i da bude prisiljen ratovati zajedno s Turcima i pljačkati ostale kršćane«. Takve riječi poznate su nam i uz usta Kožičićeva prijatelja Bernardina Frankopana.

Jedno vrijeme bio je također upravitelj Senjske biskupije. Godine 1516. nalazimo ga u Modrušu, što znači da i nakon povlačenja u Vinodol biskupi nisu mislili

13 Đ. ŠURMIN, Nav. dj., str. 377–378.

14 Marija STANKOVIĆ AVRAMOVIĆ, *Šimun Kožičić Benja hrvatski književnik*, Rijeka, 2002., passim.

definitivno napustiti Modruš kao sjedište biskupije. U Modrušu nije mogao ustaliti svoje boravište jer je grad bio česta meta turskih pljačkaša.

Kožičić je stigao na najsjeverniju stranu Krbavske ili Modruške biskupije, na kraj puta krbavskih i modruških biskupa, koji je započeo na jugu Krbave. Stiješnjen na rub svoje biskupije osjećao je da nije ugrožen samo on, nego i čitav njegov narod sa svojom vjerom i kulturom. On je jedan od onih rijetkih ljudi koji u takvim apokaliptičkim vremenima osjećaju svojom dužnošću, da za buduće naraštaje spašavaju sve ono što su najvrednijega stvorili prijašnji naraštaji.

Pojava (glagoljskoga) tiska

Da je Modruš bio jedno od središta naše glagoljske kulture u novije vrijeme pokazao je svojim radovima i Petar Runje.

Domaće glagoljske tiskare vezane su uz područje današnje Gospićko–senjske biskupije. U njima su tiskane ujedno i prve naše knjige općenito.

Misal iz 1483. prva je naša tiskana knjiga (zato nosi ime Prvotisak). Velika se rasprava vodila oko toga je li on tiskan u *Kosinju*. Bilo bi to lijepo, samo što nam za to trebaju dokazi. A njih nema.¹⁵ Mislilo se da bi brevijar iz 1491. mogao biti tiskan u *Kosinju*, jer navodni opis biskupa Sebastijana Glavinića Like i Krbave nakon oslobođenja od Turaka (1695.) govori o glagoljskim *brevijarima* (časoslovima) tiskanim u *Kosinju*. Međutim, sigurno je da taj spis nije pisao Glavinić, jer je on sam pri kraju života zapisao da nije nikada bio u Lici. Osim toga imamo dosta podataka u njegovim spisima gdje govori da se tada u bogoslužju upotrebljavaju brevijari tiskani u Rimu.¹⁶ Inače, iz toga stoljeća poprilično znamo iz kojih su brevijara svećenici molili, tako da onu bilješku o *Kosinjskoj* tiskari možemo prije shvatiti kao piščev ukras u pohvalama Like (trebalo ju je tada hvaliti kako bi je Komora mogla što skuplje prodati!), a ne kao siguran podatak.

Valentin Putanec je tvorac teorije da je Misal tiskan upravo na Modrušu. To izvodi iz rukom dopisane riječi na primjerak Misala koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu: NOEMIL (Nicolaus Ordines Eremitorum Mod-

15 Mile BOGOVIĆ, Takozvani Glavinićev opis Like i Krbave iz 1696. godine. *Croatica christiana periodica*, br. 27 (1991), str. 117–128.

16 Usp. Anica NAZOR, *Brevijar po zakonu Rimskoga dvora (1491)*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991., Prilozi: Anice Nazor, str. 10–11.

russiae Impressit Loco). On govori o kulturnom krugu oko Bernardina Frankopana koji je u ono vrijeme jedini mogao dosegnuti tako visoka kulturna dostignuća.¹⁷

Misal je tiskan u vrijeme modruškoga biskupa Antuna Dalmatinca. Budući da je taj biskup boravio u Bužanima upravo u vrijeme kada neki stavljaju tiskanje prve knjige na slavenskom jugu na područje buške župe (Kosinj), imajući u vidu Antunovu znanstvenu spremu, sklon sam uz dosada brojne, manje ili više uvjerljive hipoteze o tiskanju našega prvotiska, Misala iz 1483., dodati još jednu novu, po kojoj bi upravo Antun pri svemu tome odigrao presudnu ulogu. On bi, doista, takav zadatak bio sposoban izvesti, ali je daleko od toga da bih se usudio ustvrditi da ga je on zaista izveo. To iznosim samo iz želje da se u našem traganju istraži i taj put.

No, ako ta tiskara i nije radila u već tada od Turaka ugroženoj Lici, svakako je ona u prvom redu plod truda i rada upravo ličko–krbavskih popova glagoljaša, koji su tada bili poznati kao najbolji poznavatelji glagoljice i staroslavenskoga jezika hrvatske redakcije.

Prva tiskara za koju nema sumnje da je nastala i djelovala na hrvatskom tlu jest *Senjska glagoljska tiskara (1494.–1508.)*.¹⁸ Duša te tiskare bio je senjski kanonik, podrijetlom iz Vrbnika, Blaž Baromić, potpomognut stručnjakom za obradu metala, senjskim zlatarom Martinom Živkovićem. Baromić, izgleda, nije imao negdje drugdje ispeći tiskarski zanat nego u Veneciji, gdje je u ožujku 1493. tiskao svoj glagoljski brevijar, prema rukopisnom brevijaru koji je pred više od 30 godina napisao za vrbničkoga popa Mavra. Među suradnicima nalazimo i Urbana iz Otočca. Tiskara je osim misala iz 1494., na staroslavenskom, tiskala *hrvatskim govornim jezikom* probrano štivo koje se u tadašnjem svijetu najviše čitalo.

Ta tiskara djelo je *senjskih* kanonika. Ali i *modruška* biskupija osjeća se odgovornom za čuvanje i gajenje glagoljske knjige i liturgije. Najviše je u tom smislu učinio njen biskup *Šimun Kožičić Benja* (1509.–1536.).¹⁹ Njegov prethodnik Kristofor morao je bježati iz zapaljenog Modruša, a Kožičića su Turci potjerali i iz Vinodola. Dobio je kuću na Rijeci i ondje je »u hiži prebivanja je go« osnovao glagoljsku tiskaru, gdje je tiskao više različitih djela, a najvažnije je misal koji on jednostavno zove »Misal hrvacki«.

17 Valentin PUTANEC, *Prva tiskara u Hrvatskoj i Jugoslaviji — Modruš 1482 — 1484*, Zagreb 1959; usp. također od istog autora: Problem predsenjskih tiskara u Hrvatskoj (1482 — 1493), *Jadranski zbornik* 4 (1959–1960), str. 51–107, Rijeka–Pula.

18 Senjski glagoljaški krug 1248–1508. *Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, HAZU, Zagreb, 1998., passim.

19 Anica NAZOR, Kožičićeva glagoljska tiskara u Rijeci, *Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji*, Zagreb, 1991., str. 137–149.

Kožičić je živio u najteže vrijeme za Hrvatsku. Spominje u svojim djelima da su jednoga dječaka otkupili iz turskoga ropstva za pogaču. Ali nije bilo toliko pogača koliko je bilo hrvatskoga roblja u osmanlijskim rukama.

Kožičić želi što korisnije uložiti preostale snage, iskoristiti i onaj minimalni prostor slobode. Bilo je to vrijeme »skrbi velje« kada je postojala opasnost da jedan narod, zajedno sa svojom vjerom i kulturom, izgine, ili da se pretopi u druge narode, u druge vjere i kulture. Tu bojazan osjetio je Kožičić pa želi svećenstvu i narodu pribaviti potrebne knjige koje će mu biti oslonac njegove narodne svijesti, njegove vjere i uljudbe. Nažalost, tek je djelomično uspio ostvariti svoj zamašni plan. Dosta knjiga ostalo je još u rukopisima koji su se izgubili, a još ih je Rafael Levaković (umro 1649.) imao u rukama. No i po onom što nam je sačuvano možemo upoznati snagu njegova duha i vrijednost njegova plana. U Kožičićevo vrijeme Turci su opljačkali i Vinodol, a on se sklonio u Rijeku gdje je imao svoju kuću. U njoj će 1530. osnovati tiskaru iz koje će te i iduće godine izići do sada poznate glagoljske knjige: Oficij rimski, Psaltir, Misal hruacki, Knjižice krsta, Knjižice od žitija rimskih arhi-jerejev i cesarov, Od bitja redovničkoga knjižice. Knjigu »Od žitija rimskih arhi-jerejev i cesarov« posvetio je prijatelju Tomi Nigeru (Crniću), trogirskom biskupu i istaknutomu humanističkomu piscu. Moli ga da napiše knjigu o hrvatskoj zemlji i o njezinoj slavi; iako je ona porobljena, u mnogočemu je slavna. Kožičić će tu knjigu tiskati — obećava; inače će ih budući naraštaji okriviti za taj propust.

Poput starca Šimuna koji je tek onda rekao da može umrijeti kad je svijetu mogao pružiti »Svjetlost na prosvjetljenje naroda, slavu puka svoga izraelskoga« (Lk 2, 32), želi časni biskup Šimun Kožičić u svojoj starosti pružiti budućim naraštajima svoga naroda svjetlost vjere i kulture. Od poznatih knjiga njegove tiskare najveća je i svakako najznačajnija glagoljski misal koji Kožičić, kao nitko ni prije ni poslije njega, naslovljuje jednostavno »hrvacki«. Knjige je jezično sam uređivao i tiskao ih o svom trošku. Tiskari su bili Dominik i Bartolomej, koje je doveo iz Brescie (Italija). Nije poznato gdje je u Rijeci bila njegova kuća, odnosno gdje je tiskao svoje knjige. S pravom se može držati da je u pripremi za osnutak tiskare imao potporu u Bernardinu Frankopanu. Bernardin je pred kraj života sve manje boravio u Modrušu i Ogulinu. I on se približavao Rijeci. Najviše je boravio u Grobniku. Poznato je da je oko sebe bio okupio skupinu učenih ljudi. Neki misle da je u tom krugu nastao prvi prijevod Biblije na hrvatski jezik, kojim su se poslije služili protestanti. Po svojim nastojanjima vidimo da je Bernardin blizak Kožičiću. Zato nije bez temelja pretpostavka da je sudjelovao pri osnivanju tiskare. Valja spomenuti da je dvije godine prije početka rada Kožičićeve tiskare u Rijeci, Pavao Modrušanin tiskao u Veneciji svoj glagoljski misal. I ta nas veza upućuje na gospodara Modruša Bernardina Franko-

pana. Budući da je on u vrijeme građanskoga rata do pogibije svoga sina Krste (1527.) bio na strani Ivana Zapolje, a u isto vrijeme je Kožičić bio na strani kralja Ferdinanda, nije njihova međusobna suradnja mogla doći do izražaja. Tada je Bernardin našao suradnika u franjevcu konventualcu Pavlu iz njegova Modruša. Nakon Krstine pogibije i Bernardin se okrenuo Ferdinandu, i tada je zacijelo podržao Kožičićevu inicijativu za osnivanje glagoljske tiskare u Rijeci.

Njegov plan bio je veoma obuhvatan, ali turska opasnost i bolest spriječile su ga u tome. Godine 1533. odlazi u rodni Zadar gdje je umro 1536. a pokopan je u crkvi sv. Jeronima na otoku Ugljanu.

Zaključak

U Bernardinovo vrijeme mijenjaju se na našim prostorima crkvene strukture. Biskupsko sjedište premješteno je najprije iz Krbave u Modruš, a u godini Krbavske bitke biskup se morao skloniti u Vinodol. Biskup Kožičić nije ni ondje imao potrebnu sigurnost nego se smješta u Rijeku. Frankopani su imali patronat nad biskupijama Senjskom i Krbavskom ili Modruškom, ali je u to vrijeme i njihova moć silazila od najviših vrhunaca do potrebe za golim opstankom.

Za područje Bernardinove vlasti i utjecaja bilo je pod crkvenim i svjetovnim vidom od posebnoga značenja, tako da su na biskupsku stolicu krbavsko–modrušku imenovani tada poznati crkveni prelati koji su i u teškim vremenima znali sačuvati visoku kulturnu i vjersku razinu u narodu.

To se vidi iz bogate tiskarske djelatnosti. Pri tome svakako nisu zaslužni samo crkveni prelati nego i lokalna vlastela. Među crkvenim prelatima svakako je za naše krajeve najveće ime Šimun Kožičić Benja, a među svjetovnim vlastelom svakako je na prvom mjestu Bernardin Frankopan.

Bernardin Frankopan i Šimun Kožičić Benja sjajne su zvijezde na prijelazu iz hrvatskoga srednjovjekovlja u novi vijek. Stajali su čvrsto na ugroženom tlu i pružajući ruke na sve strane tražili izlazak iz teškoća koje su Hrvatsku pritisnule. Bernardin je to činio kao svjetovni, a Kožičić kao crkveni poglavar. Nisu gubili glavu nego su tražili načina kako za buduće naraštaje u onom paljenju i razaranju spasiti vrijednosti koje su naraštaji prije njih stvorili. U tom smislu mogu svima biti uzori, posebno crkvenoj i svjetovnoj inteligenciji.

Summary

Bernardin's age saw the break of the Croatian medieval structures, both in the sacral and secular domain. Notwithstanding, Bernardin and the bishops of his time made brave attempts to save the valuable assets of medieval religion and culture for future generations.

The author attempts in this paper to answer to the three following questions:

(1) To what degree does the change of the church structures in Bernardin's age affect Frankopans' patronage of the dioceses of Senj and Krbava?

(2) How was it possible that internationally renowned bishops headed the diocese of Modruš in Bernardin's age?

(3) What are the reasons for the establishment of the first Croatian printing houses, all of which produced prints in the Glagolitic alphabet?

As has already been mentioned, the church structure changed in Croatia during Bernardin's age. The seat of bishopric was moved first from Krbava to Modruš, and in the same year the Battle of Krbava field took place the bishop had to take refuge in Vinodol. Bishop Kožičić was even there poorly protected so he finally settled in Rijeka. The Frankopans were patrons of the dioceses of Senj and Krbava (Modruš), but their power dropped at the time from its heights to the point of mere survival.

The area under Bernardin's authority and influence was in both sacral and secular aspect of special importance which, consequently, led to the appointment of esteemed church prelates as bishops of the diocese of Krbava-Modruš. They were able even in those difficult times to protect high cultural and religious spirit in the people which is evident from a lavish production of prints. However, alongside the prelates, local aristocrats were also meritorious for such deeds. Among the church prelates, the most significant figure for Croatia was Šimun Kožičić Benja, and among the aristocrats most certainly Bernardin Frankopan.

Bernardin Frankopan and Šimun Kožičić Benja played the leading role at the turn of the late Middle Ages into the modern age on the Croatian territory. They stood firmly on the endangered ground and sought a way out of the difficulties that arose in Croatia. Bernardin did that as a layman and Kožičić as a pontiff. They remained level-headed in finding ways to save from destruction the treasures of the previous generations for future ones. In that sense, those two men can be exemplars to everybody, especially to the sacral and secular intelligentsia.